

השיעור השבועי

גליון מספר 503

כתב וערך השיעור:

הרב דביר פרץ שליט"א

רב מקדים: הג"ר ראובן אלבז שליט"א
ראש מוסדות "אור החיים" וחבר מועצת חכמי התורה

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בביה"כ היזמים ומשודר דרך הלוויין והרדיו ובקוויס רבים. מיסודו של מרן רבינו טוביה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה	יורשלים
21:18	20:22	19:31	חל אביב
21:16	20:21	19:30	חיפה
21:19	20:24	19:33	באר שבע
21:15	20:21	19:30	

בלק | ט"ז תמוז תשפ"ה

להפצת עלונים באזור מגוריך
התקשר: 053-4774733

הלכות ברכות

עניית אמן על ברכות שמסופק חיובן. בריא האוכל בצום אם יברך. ברכת אשר יצר כמה פעמים. סוף זמן ברכת אשר יצר. שינוי מקום בסעודה. קטן עם חומש אינו מצטרף למנין. אם כהן מחלל שבת בפרהסיא מברך ברכת כהנים. היחס למחללי שבת בזמנינו. פסילת קידושין לצורך התרת ממוזרים. אין לברך שבע ברכות שלא בבית חתנים. ברכת אשר ברא בכל הסעודות

האוכל בתענית באיסור

א. ¹שאלו אותנו בשבת, לגבי אחד שמתקרב ומתחזק במצוות, שומר שבת, אבל לא מסוגל לצום, ואוכל ב"ז בתמוז, שבדאי עושה שלא כדין, שרק מי שמתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה (תענית ל: ב"ב ס:), אבל הוא רוצה לאכול, ושואל האם לברך ברכת הנהנין. ובפשטות אם אוכל ועובר עבירה, וכי יעשה עוד עבירה לאכול ללא ברכה, מי שאכל שום וריחו נודף יאכל עוד שום (ברכות נא.)?! כי המאכל או השתיה מותרים, ורק השעה גורמת שצריך להתענות. מחבר אחד מבני ברק כתב בספרו בהלכה למעלה, שמי שאוכל בתעניות, י"ז בתמוז, צום גדליה, עשרה בטבת, תענית אסתר, עובר על דברי חכמים, ולכן לא יברך לא בתחילה ולא בסוף. ואף שאכל בתענית ושבע, שצריך לברך ברכת המזון מדאורייתא, ולדבריו לא יברך ברכת המזון, וגם לא ברכה שלפניה. ובמקורות צ"ן לדברי הרא"ה בפקודת הלוויים (ברכות מה.), וכן הריטב"א (פ"ה מהל' ברכות ה"ג) [ברכת ה' ח"ב עמ' עז].

אכל שום וריחו נודף

ב. זה היה נראה לי לא נכון, ולכן פתחתי את הרא"ה ואת הריטב"א, וזה פשוט לא נכון. הרא"ה מדבר על המשנה בברכות (מה.), שלא מצרפים לזמון מי שאוכל טבל - דבר שאינו מעושר, מפני שאוכל דבר אסור, וכותב שאין זה מברך אלא מנאץ, אטו האוכל נבלה או חזיר מברך?! וגם כאן, שלא יצרפו אותו לזמון וגם לא יברך. ואפילו חולה שהרופא אומר שצריך לאכול "חזיר או נבלה", ואם לא יאכל - ימות, אפילו שמוותר לו לאכול חזיר, כי פיקוח נפש דוחה כל התורה כולה, בכל זאת לא יברך. וחולה האוכל מעשה שבת, כגון שהרופא אמר לו לשתות מרק חם, ואם לא יאכל - יכביד חוליו, כשאין סכנה מותר לבשל לו על ידי גוי, ובמקום סכנה מותר אפילו על ידי ישראל, וכיון שהמאכל מותר ורק נעשה בו מעשה שבת, יברך עליו ברכת הנהנין. והמשיך וכתב: ומכאן למי שהוצרך ואכל ביום הכפורים, אף

¹ מדברי הרב ראובן אלבז שליט"א: ברשות מרן הראשון לציון, הגאון הגדול, מפיץ ומזריח תורה בישראל, ממשיך דרכו של אביו, שב"ה אנחנו זוכים לשמוע דיברות קדשו בכל שבוע, ובכל העולם שומעים. האור החיים הקדוש כל כך עמל להשיב את העם אל אלוהיו, וזה היה העיקר בחייו. יהי רצון שנוזכה שהתורה תמשיך להדהד ולהתקיים בעולם, אף אחד לא יוכל להזיז אותה. אנחנו מברכים את כבוד מרן הראשון לציון הגאון הגדול רבי יצחק יוסף שליט"א, שימשיך להזריח את אור תורתו לעם ישראל, בשיא השיאים, ובמשנה כוחות, ונשמח תמיד בשמחותיו. ועם ישראל יראה את הגאולה השלמה בקרוב אמן ואמן.

על פי שאכל בהיתר, אין לו לברך לא לפניו ולא לאחריו, דכיון דיום זה אסור הוא לאכול, הוה להו כולהו מאכלות לגבי האי יומא כחזיר ונבלה. ע"כ. אלו מילים של ראשון, הוא הרא"ה - רבו של הריטב"א, ובשביל מה דיבר דוקא על יום הכיפורים ודימה לחזיר ונבלה? מבואר בדבריו, שכמו שחולה לא מברך על חזיר ונבלה, כי הם חפצא של איסור, הוא הדין ליום הכיפורים שהאכילה נחשבת חפצא של איסור. ע"כ. ומשמע שדוקא ביום הכיפורים לא יברך, אבל בשאר תעניות שרק השעה גורמת את האיסור לאכול, אם בא לאכול מאכל מותר, יברך.

השעה גורמת האיסור

ג. גם הריטב"א כתב: לפיכך חולה האוכל ביום הכיפורים אינו מברך כלל, שהלחם וכל מאכל אסור הוא לו ביוהכ"פ "כחזיר" בשאר ימים אלא שהותר לו מפני חליו כשאר איסורים, אבל חולה שבישלו לו בשבת ע"י גוי או ע"י ישראל בהיתר דברים המותרים, מכיון "שאין בגופן איסור" אלא במעשה שבת, ומעשה זה נעשה בהיתר, מברך לפניו ולאחריו כדינו. ע"כ. רואים שיש הבדל בין אכילה ביוהכ"פ שזה כמו חזיר, לדברים שרק השעה גורמת את האיסור. ולפי זה בשאר תעניות יברך. ובפרט לשיטת רבינו אשר בר חיים בספר הפרדס (שער עשירי) שכתב: האוכל ביום הכפורים או בתשעה באב, בין בריא בין חולה, דברים המותרים, חייב לברך בין בתחלה בין בסוף, הואיל וגוף הדבר היה מותר אילו לא היה תענית. ע"כ. וכל שכן לשאר תעניות, שאם אוכל מאכל חלק בית יוסף, יברך.

האוכל בתענית אם יברך

ד. אמנם אם שואל אם יברך בתענית, נראה שלא יאמר לו כלום, ולכאורה שמה הלכה כהראב"ד (פ"א מברכות ה"ט) שמברכים אפילו על מאכל איסור, ואפילו תאמר כהרמב"ם (שם) שלא מברכים, שמא כדעת הפרדס ועוד שאם המאכל מותר ורק הזמן אסור מברך. ואפילו תאמר כדברי הבית

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לידידנו, מקים עולה של תורה, הגאון רבי ראובן אלבז, תלמיד מובהק ונאמן למרן, במשך עשרות בשנים, וחבר מועצת חכמי התורה. עכשיו במועצת החכמים צריכים להתכנס ולדון בקשר לחוק הגיוס, אילו היו יודעים ראשי השלטון בממשלה ובכנסת כמה בני התורה מגינים על הצבא ועל כל העולם כולו, היו מעטרים אותם בזהובים, לא רק שלא עושים סנקציות אישיות על לומדי ומבזים את לומדי התורה, אלא נותנים כפל כפליים. נתפלל שהקב"ה יפתח את ליבם, ונמשיך להגדיל תורה ולהאדירה, אריכות ימים ושנים, אמן ואמן.

נר לאחד נר למאה

ז. היו שהקשו עלינו - כשיוצא ילקוט יוסף צריך להתכונן לאלו שמחפשים קושיות... איך אתה פוסק נגד מרן שפסק כמו גאון, וכי מותר לחלוק על ראשונים, הבית יוסף כותב בהקדמתו שאין לנו כוח לחלוק על ראשונים, והלואי ונזכה להבין דבריהם, אלו ראשונים כמלאכים! ולכן חלקו עלינו וכתבו שאם הלך לשירותים חמש פעמים יברך אשר יצר חמש פעמים נגד עין הרע... אבל כבר כתבו החקרי לב (חח"מ סי' עה ד"ה ובר מן דין) ועוד פוסקים, שאם ראשון כתב דבר תמוה, ושאר הראשונים לא הזכירו אותה - מדוע הרמב"ם, הרי"ף, הרא"ש, הרשב"א, הר"ן ועוד, לא כתבו כך? משמע שאינם מסכימים לזה, וכאן הסברא נותנת שנוסח ברכה אחד יועיל לכל הפעמים, נר לאחד נר למאה. בזה אומרים שאפשר לחלוק על ראשון. וככלל זה משמע בבית יוסף (חח"מ סי' קפג).

שינוי מקום בפעודה

ח. הפרי מגדים (סי' זסק"ב) רצה לומר שהרמב"ם (פ"ד מהל' ברכות ה"ג) סובר כמו הגאון, שכתב לגבי מי שאכל כזית, ובאמצע האוכל היתה אזעקה - לא מהחיות, אלא מאיראן והוא מפחד... ירד למקלט וחיכה עשרים דקות וחזר, אם הניח שם אחרים, ממשיך לאכול ולא חוזר לברך, ואם אף אחד לא נשאר, אפילו יצא מחדר לחדר וחזר, דעת הרמב"ם, וכן מרן בשלחן ערוך (סימן קעח סעיף א), שמברך ברכת המזון, ואם לא שמר את ידיו יטול ידים, ושוב יברך המוציא, ולאחר מכן שוב ברכת המזון. ולכאורה לדבריהם הוא הדין שאם לא בירך תחילה ברכת המזון, ועבר ואכל עוד, צריך לברך פעמיים ברכת המזון, וכמו שכתב הגאון לגבי ברכת אשר יצר. כך רצה הפרי מגדים לעשות 'שולם' בין הרמב"ם לבין הגאון...

שתי פעודות שונות

ט. אבל זה פלא פלאים, הפרי מגדים - הגאון רבי יוסף תאומים - היה מגדולי האחרונים לפני כשלש מאות שנה, אבל התורה מונחת בקרן זווית כל הרוצה ליטול יבוא ויטול (קידושין סו.), והרי הרמב"ם מדבר באופן שעשה הפסק, ואם רוצה להמשיך לאכול, לא יהנה מהעולם הזה בלא ברכה, אלא יברך ברכת המזון על מה שכבר אכל, ואחר כך יברך המוציא ויאכל שוב. וכמו שאוכל סעודה, ושוב אוכל סעודה אחרת. אבל לא שיברך ברכת המזון פעמיים בזה אחר זה. ועל כל פנים הפרי מגדים כתב כן בתור פלפול לחד מאן דאמר, אבל למעשה דעתו שלא יברך אשר יצר פעמיים, שספק ברכות להקל.

אין מזניחים אותו

י. יש רב אחד מבני ברק שפסק להלכה ולמעשה כמו השלחן ערוך, שיברך אשר יצר כמה פעמים, שהרי קיבלנו הוראות מרן. ומה תגיד, סב"ל נגד מרן? הרי"ד"א (חיים שאל ח"ב סי' טו) כותב שהמברך כדעת מרן אין מזניחים אותו. אבל כל האחרונים חולקים, ואין לא מפחד מסב"ל?! ובפרט לדברי החקרי לב הנ"ל. ומי ששומע אחד שמברך אשר יצר כמה פעמים, לכתחילה לא יענה אחריו אמן, והעונה אמן אין מזניחים אותו, וכמו שכתב הרי"ד"א לגבי ברכה, וכל שכן לגבי אמן. ובפרט שיש סוברים שאין לומר סב"ל נגד מרן, כי קיבלנו הוראות מרן בכל, ומהם הגינת ורדים (כלל א סי' כ) - רבי אברהם הלוי, היה לפני כ-300 שנה, מרבני אלכסנדריה שבמצרים - רבי אליהו ישראל בכסא אליהו (סי' רפד סק"ג), בית דוד (חח"מ סי' סא), אמת ליעקב ניניו (דיני ברכות העולים סי' סג), מאמר מרדכי (ר"ס תקפב) ועוד. אבל אנחנו עושים כמו רבותיו של הרי"ד"א, שאומרים סב"ל נגד מרן (ע' יב"א ח"ב חח"מ סי' טו, חח"מ חח"מ סי' טו). ולכן אסור לברך אשר יצר כמה פעמים. ואמנם השומע ברכת אשר יצר כמה פעמים לכתחילה לא יענה אמן, ומי שעונה אמן אחר אשר

יוסף (סי' רד אות ח-ט) שגם בזמן איסור לא מברך, שמא כל זה רק בכיפור שהאיסור מן הדין, אבל בשאר צומות שאם רצו מתענים, מברך. ואף שלא עושים ספק ספיקא בברכות, מכל מקום כיון שהמברך על פי ספק ספיקא אינו עובר משום "לא תשא", וכמו שכתב בשו"ת יביע אומר (ח"י חח"מ סי' נב) ובשו"ת יחוה דעת (ח"י ס"ס לא בהע') ובחזון עובדיה (ברכות עמ' קצב) ועוד, בשם שו"ת מכתם לדוד (סי' ג דף ז ע"ב), שהמברך על פי ספק ספיקא, בודאי שאינו עושה איסור, שהרי בכל האיסורים אנו מקילים על פי ספק ספיקא. לכן הנכון שלא לומר להם שלא יברכו ולא כלום. וכן בנות סמינר שיש חלק מרבני החסידים שהורו להן, שכיון שבעתיד צריכות להביא ילדים פטורות מארבע תעניות, כדי שיהיה להן כוח ללדת, אף על פי שלהלכה אין דבר כזה וגם בנות רווקות חייבות להתענות, אבל מי שנוהגת שלא להתענות, תברך קודם האכילה. ומי ששומע את הבת שלו מברכת, יענה אחריה אמן.

האם נענה אמן

ה. בשיעור הקודם הבאנו את דברי הרמב"ם בתשובה (פאר הדור סי' קה, פריימן סי' פד), שכל ברכה שאינה צריכה, או ברכה שמסופק חיובה, לא עונה אחריה אמן, ודיבר על צור שהיא ספק מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, והוא ספק במציאות, אך למדו האחרונים ומהם הפרי מגדים (סי' כה א"א סק"י) שהוא הדין למחלוקת בפוסקים, שלא יענה אמן. והזכרנו שכן דעת רבינו אברהם בן הרמב"ם (בשו"ת סי' פג) לגבי ברכות השחר שלא נתחייב בהן, הרשב"ץ והרשב"ש (שו"ת יכן ובעו סימן קיח) לגבי קידוש בליל שבת בבית כנסת. ולכן על מאכל איסור כגון חזיר ונבלה, לא יענה אמן. והוא הדין על מאכל ביום הכיפורים. אבל האוכל בשאר צומות שצריך לברך, יענה אחריו אמן. גם הב"ח (סי' רד אות ז) הביא מה שכתב רבינו ירוחם בשם הרמ"ה, שהאוכל דבר איסור בשום אופן לא יברך עליו, וכתב שמודה רבינו ירוחם במאכל היתר שהשעה גורמת איסור לאוכלו, שיברך. ולפי זה יענה אמן. להלכה ולמעשה, יבוא מישהו וישאל שרוצה לאכול ב"ז תמוז, האם יברך או לא? נאמר לו, אסור לאכול בתענית ואסור לאכול בלי ברכה. ואם יברך נענה אמן, כי המאכל עצמו לא אסור, ורק השעה גורמת. אבל ביום הכיפורים לא נענה אחריו אמן, דהוי כחזיר ונבלה, וברכתו לבטלה (ע' ברכ"י סי' קצו סק"ד).

אשר יצר כמה פעמים

ו. עוד דוגמא, מי שיצא לשירותים ולא בירך אשר יצר², ואחר כמה דקות יצא שוב, וכך כמה פעמים, ונזכר שלא בירך אשר יצר בפעמים קודמות, בבית יוסף (סימן ז) כתב בשם מהר"י אבוהב בשם הארחות חיים (הלכות נטילת ידים סי' יב) בשם גאון, שיברך כנגד כל הפעמים, וכך פסק בשלחן ערוך (סעיף ג). וכן כתבו הלבוש (שם) ומאמר מרדכי (שם). ולפי הלבוש ורבי אליהו ישראל שאין הגבלה של זמן לברכת אשר יצר, חוזר בתשובה בגיל עשרים יעמוד כמה ימים ויברך אשר יצר... אולם באו אחרונים רבים וחלקו, וכתבו שיברך פעם אחת ויפטור הכל, ומהם הב"ח (שם), מהריק"ש (ערך לחם סי' ג) - היה בדורו של מרן הב"י - המגן אברהם (סק"א), השל"ה (חולין ענין ק"ש דלילה בהגה ד"ה כתב), הלק"ט (ח"א סי' פד), עולת תמיד (סק"ב), נחלת צבי (סק"ג), ישועות יעקב (סק"ב), סולת בלולה (סק"ד) - כשהכף החיים מביאו כותב "סו"ב", זה לא 'סולל בונה' אלא 'סולת בלולה'... הגאון רבי זלמן (ש"ע הרב סעיף ג), חיי אדם (כלל ז אות ז), פמ"ג (מש"ז סק"ב), הגר"א (סק"ו), הרי"ד"א (ברכ"י סק"ג), מנחת אהרן (כלל ה אות ז) ונהר שלום (סי' ז) בשם המטה אהרן, קש"ע של הרב גאנצפריד (סי' ד אות ז), שערי תשובה (סק"ב) בשם שאילת יעב"ץ (ח"א סי' טו), דברי מנחם (סק"ג), חיי עולם (סק"ב), משנה ברורה (סק"ו), בן איש חי (פרשת ויצא אות יב), כף החיים (סק"ה).

² הרי"ד"א (בברכי סימן ז סק"ג) והבן איש חי (פרשת ויצא אות יב) כתבו לברך אשר יצר עד חצי שעה, אבל מרן ביביע אומר חלק ח' (חח"מ סי' כב אות ב) וחלק ט' (חח"מ סי' ג אות א), סי' קח אות ז) וביחוה דעת (ח"ד סימן ה) חלק כדרכה של תורה, וכתב על פי דברי הנימוקי יוסף או הריטב"א (פסחים מו.), שאם שכח יכול לברך עד שיעור

יצר חמש פעמים ואומר, וכי אפסיד חמש אמנים?!... אין מזניחים אותו, כלומר שלא תצק עליו, אבל תעיר לו בעדינות שלהבא לא יענה אמן.

עשירי קטן

יא. דוגמא נוספת, יש מחלוקת גדולה בראשונים, לגבי מושב שאין בו הרבה אנשים - היום ב"ה אכשור דרא, ובמושבים ובקיבוצים רבים שביקרנו יש בתי כנסת ויש מנין - ויש ציבור מצומצם של תשעה אנשים, ורואים ילד חמד עם פאות, ורוצים שיחזיק חומש ויצטרף למנין, האם מצטרף או לא? הרא"ש (ברכות פ"ז ס"ז) והמרדכי (ברכות סימן קעב) ושבולי הלקט (סימן ט) כתבו בשם רבינו האי גאון - היה לפני כאלף שנים - שקטן מצטרף לעשרה, גם רבינו תם - הובא בתוס' (ברכות מח. ד"ה ולית) וברא"ש ובמרדכי (שם) - סבר שמעיקר הדין קטן מצטרף, אלא שרבינו תם עצמו לא היה עושה מעשה לצרף קטן לעשרה, ואפילו חומש בידו, והיה אומר שמנהג שטות הוא, דאטו חומש גברא הוא?! וכן הרא"ש והמרדכי עצמם, וכן הרשב"א (בתשו' ח"א ס"י רלט, תנח, תשיח), הסמ"ג (עשין כז) בשם ר"י, רבינו יונה (דף לה ר"ב) ועוד רבים, חולקים וטוענים שקטן אינו מצטרף לעשרה.

תשובת היביע אומר

יב. בזמנו לפני כ-60 שנה, הרב הראשי היה הרב יצחק ניסים, והוא חיבר שו"ת יין הטוב, וכתב תשובה (חאו"ח ס"ח כח) בענין הזה, והעלה שקטן יכול להצטרף למנין בשעת הדחק. מרן זצ"ל ביביע אומר (ח"ד חאו"ח ס"י ט אות ח, ח"ט חאו"ח ס"י קג אות ה) כתב תשובה כנגדו, למרות שבתקופה ההיא מרן היה מקורב אליו, כי הרב ניסים היה נותן לו מכתבים שקיבל ואומר: אין לי זמן לענות, קח תענה. ומרן היה כותב לו, והרב ניסים חותם ושולח לאנשים. הרב ניסים אמר למרן: אני מעביר אותך לירושלים לכהן כדיין בבית הדין, והתשלום הוא שתבוא לתת אצלי שיעור בכולל. והרב היה בא פעמים בשבוע ונותן שיעור ב"יד הרב ניסים", במשך חמש שנים. ובין התלמידים שלמדו אצל מרן היה הרב מרדכי אליהו. ועם כל זה מרן חלק על הרב ניסים, ופסק שאפילו בשעת הדחק גדולה לא יצרפו קטן, לא יוציאו ספר תורה, ולא יאמרו חזרה וקדושה, וגם לא קדיש. הרב פרס הדברים כשמלה, והביא להקת ראשונים שכתבו שקטן לא מצטרף, ובעיקר שכן פסק מרן השלחן ערוך (סימן נה סעיף ד) בזו הלשון: יש מתירים לומר דבר שבקדושה בתשעה וצירוף קטן שהוא יותר מכן שש ויודע למי מתפללים, ולא נראים דבריהם לגדולי הפוסקים. עכ"ל. וכתב הרמ"א: ואפילו על ידי חומש שבידו אין לצרפו. מיהו יש נוהגים להקל בשעת הדחק. ע"כ. אבל בזמנינו לא ראינו מי שמקל בזה.

לא יענה אמן וילך

יג. והנה מי שמגיע לאיזה מושב או קיבוץ, ורואה שיש תשעה וצירפו אחד קטן, האם יענה אמן או לא? באור לציון (ח"ב עמ' מה) כתב דבר פלא, שכיון שיש הסוברים שקטן מצטרף, ספרדי שעושה נגד הש"ע, ומצרף קטן למנין, יש לו על מה שיסמוך, וכמו שכתב הרמ"א - והאור לציון מדבר

³ הייתי עכשיו בחו"ל, ואצל החלופים יש הרבה כהנים, ועמדו למטה. אחרי התפלה כשהלכתי ב"דיל" כמעט שעה ברגל מבית כנסת לבית כנסת כדי לדרוש, ראיתי בעיני כל הדרך שנוסעים באופניים, וזה ממש נראה עובדין דחול.

בשו"ת רב פעלים (ח"א חאו"ח סימן כה) התיר לנסוע באופניים בשבת, ואף שיש חשש שיגיע לבית שלו, ויעצור ויקשור לעמוד, ויטלטל ארבע אמות ברשות הרבים. ויש בזה "עובדין דחול" שנראה כרכב שנוסע בשבת. ועוד חשש, שמא ינפח הגלגל ויעבור על מתקן מנא, וזה באופניים ולא בקורקינט. מכל מקום לא גוזרים גזרות מדעתנו. ויש שמועות שונות אם הבן איש חי חזר בו או לא, אבל בתשובת רב פעלים כתב להתיר. מרן זצ"ל (ליות חן אות קז, חו"ע ד עמ' מא) הביא מדברי הפוסקים לאסור, וכך ההלכה למעשה. ואם הרב פעלים היה בדורנו והיה רואה את כל המכשולים גם הוא לא היה מתיר.

לצערנו יש מקומות שיש מחללי שבת שנוסעים ברכב, וכשהיינו במקסיקו, כשגמרנו תפלת ערבית של ליל שבת באזור מסוים, יצאתי למגרש חניה של

לספרדים, כי לאשכנזים לא צריך לומר כן... - ואם צירפו קטן למנין, יכול לענות אמן. והביא ראייה מדברי הביאור הלכה (ס"ס רטו), שכל המברך כדעת איזה דעה שלא הודחה לגמרי מן הפוסקים, אין איסור לענות אמן אחר ברכתו. אך אחר אלף המחילות מכבוד תורתו, קודם כל קיבלנו הוראות מרן, ובפרט בברכות שאומרים סב"ל נגד מרן, וכל שכן שלא נברך נגדו. וכאן איך כתב 'יש לו על מה שיסמוך' - כמו אדם זקן שאם לא יסמוך על המקל יפול... - ומה שהסתמך על הביאור הלכה, הרי המשנה ברורה (ס"ה נה ס"ק כד) כתב, שהרבה אחרונים מחמירים שלא לצרף שום קטן אפילו בשעת הדחק עד שיושלם לו י"ג שנים, ובדברי רבינו אברהם בן הרמב"ם, והרשב"ץ והפמ"ג מבואר להדיא שכל ברכה שמסופק חיובה אין לענות אחריה אמן, ודלא כדברי הביאור הלכה, והיאך באול"צ סמך עליו נגד הראשונים. לכן להלכה ולמעשה, מי שהגיע למושב או קיבוץ והם מצרפים קטן למנין, לא יענה אמן, ויותר מכך, יבטל להם את המנין וילך, כדי לא להכשיל אותם בכך שמצרפים קטן נגד מרן ועושים ברכות לבטלה. וכן הורה בתשובת מהר"ם מרוטנבורג (לבוב ס"י חצר), שיש לצאת מבית הכנסת כשמצרפים קטן לעשרה, שלא תבוא תקלה על ידו.

כהן מחלל שבת בפרהסיא

יד. עוד דוגמא, כהן מחלל שבת בפרהסיא שבא ביום כיפור ומברך ברכת כהנים³, האם נענה אחריו אמן. ולכאורה "מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי" (ישעיהו א, יב), וכמו שמצינו כיצא בזה כהן שהרג את הנפש, שאם היה זה במלחמה, כגון שהיו מחבלים שפשטו בניר עוז ובכפר עזה, והוא לקח את האקדח שלו והצליח להרוג בהם, קיים מצוה בכך שהרג אותם, 'הבא להורג' השכם להורגו' (ברכות סב:), ואם הוא כהן 'ישא כפיים' (שו"ת יחווה דעת ח"ב ס"י יד). אבל אם נפלט לו כדור וכדומה והרג יהודי, לא ישא כפיו, שנאמר (ישעיהו א, טו) "ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם... ידיכם דמים מלאו" (ברכות לב:).⁴

הוא מתפלל ועושה קידוש

טו. אולם לגבי כהן מחלל שבת שמברך ברכת כהנים, יש להקדים דברי רש"י בחולין (ה), שמומר לחלל שבת בפרהסיא דינו כעובד עבודה זרה, מפני שהמחלל שבת כופר במעשיו של הקב"ה, ומעיד עדות שקר שלא שבת הקב"ה במעשה בראשית. והסביר בהקדמת המשנה ברורה ח"ג, שזה ההבדל בין מחלל שבת שהוא כמומר לכל דבר, לבין מגלה בתער או אוכל נבלה וחזיר. ולפי זה, אם עולים גם כהנים אחרים, תענה אמן על ברכתם, אבל אם 'הוא לבדו יהיה לכם', האם נענה אחריו אמן? כתב בשו"ת בנין ציון החדשות (ס"י כג), שאמנם מעיקר הדין מחלל שבת נחשב כמומר לכל דבר, מכל מקום יש לומר שבפושעי ישראל של זמנינו יש להם דין אומר מותר, שאין דינו כמזיד, מאחר שפשטתה המספחת לרוב עד שנעשה חילול שבת אצל רובם כהיתר. ועוד שיש הרבה מהם שמתפללים תפלת שבת, ומקדשים קידוש היום, ואחר כך מחללים את השבת. והואיל והם

בית הכנסת, וסינוורו אותנו עם המכוניות... הם באים להתפלל, ונוסעים בשבת, ומחר בבוקר עולים לדוכן ומברכים.

⁴ בימים הראשונים שמרן זצ"ל נתמנה לרב ראשי לתל אביב, יום אחד בצהריים, בא למרן יהודי פרסי ירא שמים, החולצה שלו מלאה דם והוא בוכה... הרב הושיב אותו מיד, הבין שקרה משהו, וסיפר שדרס למוות ילדה של אחד המשגיחים בפוניביז', שקפצה בין הגלגלים, וביקש תיקון, והיה בוכה. אמר לו הרב: קודם כל, גם את החולצה צריך לקבור. דבר שני, תקבל על עצמך שלא תנהג ברכב כל זמן שאגיד לך. הוא לא היה אשם, הילדה קפצה לגלגלים, והוא לא נסע בערב שבת על מאה קמ"ש... אבל הוא היה שבור מאוד, ובמשך שנים אני זוכר אותו שהיה שבור. וכעבור כמה שנים, בא לרב ואמר לו שהוא רוצה לחזור ולנהוג לצורך הפרנסה, והרב נתן לו רשות. אם היה כהן, היה יכול לישא את כפיו? כיון שהיה אנוס גמור, מרן פסק ביחווה דעת (ח"ה ס"י טז) שיכול לישא כפיו.

מודים בתפלה על מעשה בראשית, המיקל שלא להחשיבם כעכו"ם יש לו על מה שיסמוך, וכל שכן בניהם אשר לא ידעו ולא שמעו דיני שבת וחומרת העבירה של המחלל שבת, שהם כתינוק שנשבה בין הגוים. והביאו להלכה בשו"ת בית יצחק⁵ (ח"ב מו"ד סי' כג).

לא העידו עליו עדים

טז. ויש לצרף מה שכתב בשו"ת יהודה יעלה (חז"ד סי' ג) - לרבי יהודה אסאד, מגדולי רבני הונגריה - שאין דין מחלל שבת בפרהסיא לחושבו כעכו"ם לכל דבר, אלא אם כן העידו עדים בפני בית דין על מעשיו, והועד בפניו, אבל אם לא העידו עליו בבית דין, ורק על פי קול ההמון שנתפשט נודע שהוא מחלל שבת, אין דינו כעובד עבודה זרה.⁶ וכן כתב הגאון רבי עקיבא איגר (בחי' ליו"ד סי' רסד), והגאון רבי יהודה גרינוואלד בשו"ת זכרון יהודה (סי' צט) - מרבני סאטמר - הביאו להלכה. ואף על פי שרבים חולקים על סברא זו, מאחר שגם לא נתקבלה עליהם עדות בבית הדין, וגם הם מתפללים בשבת ומקדשים קידוש היום כסברת הבנין ציון, זה כעין ספק ספיקא להקל שלא למנוע מהם נשיאות כפים כשהשעה צריכה לכך, וכן יועיל לעניינת אמן אחר ברכתם. לכן הלכה למעשה, כהן מחלל שבת בפרהסיא שעלה לדוכן ובירך ברכת כהנים, והוא לבדו, עונים אחריו אמן, ויותר טוב אם אפשר לדאוג להביא כהן נוסף שהוא דתי.

שבע ברכות בבית חתנים

יז. עוד דוגמא, אנחנו הספרדים לא מברכים שבע ברכות, אלא רק ב"בית חתנים", כשיש פנים חדשות, ובעשרה. אבל במלון ששכרו לשבת, או באולם ששכרו לשבע ברכות, לא מברכים שבע ברכות, ורק בבית חתנים נפיש שמחה יתירה. השבוע הייתי בשמחה של מישוה, וישב לידי תלמיד חכם, אני מכיר אותו שהוא למדן גדול, ושאל: כבוד הרב, הספרדים נוהגים שמברכים שבע ברכות רק בבית חתנים, כמבואר בדברי הרמב"ם (פ"ב מהל' ברכות הל' ט-טז) והרא"ש (פ"ק דכתובות סי' יג), וכן פסק מרן השלחן ערוך (סימן סב סעיף י). ואם כן למה מברכים שבע ברכות בסיום הסעודה של החתונה, והרי

⁵ להגאון רבי יצחק שמלקיס. הוציאו את השו"ת הזה מחדש, ויש לי גם את הישן, שהוא ארבעה כרכים גדולים באותיות קטנות וצפופות. מרן זצ"ל היה בקי בהם, ובכל מקום היה מציין לדבריו.

⁶ כשאנחנו רוצים לפסול עדי קידושין, כגון שבאה אשה שאמא שלה עזבה את בעלה בלי גט, היה עם מישוה אחר, והביאה את הילדה הזו - לצערנו הרב זה קורה אצל הציבור הלא דתי - והיא רוצה להתחתן, אבל היא ממזרת, ומבקשים שנתיר אותה. אנחנו חוקרים מי היו העדים, אם היו מחללי שבת בפרהסיא, ואפילו אחד מהם, והשני רב... הקידושין פסולים, ואפילו לרמ"א (אה"ע סי' מב ס"ב) דחיישין לקידושין בעד אחד, כאן שהיה עד נוסף, עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה. וצריך להביא לבית הדין עדים שיעידו על אותו עד קידושין שהוא אז מחלל שבת בפרהסיא. ולפעמים הקידושין היו לפני שלשים וארבעים שנה, וצריך למצוא עדים. אולי היום הוא כבר חזר בתשובה, אבל אז היה מחלל שבת. ובבית הדין היינו חוקרים ודורשים, מתי חזר בתשובה? אם חזר בשנת תשנ"ד, והקידושין היו בתשנ"ה, הקידושין תופסים, ואם בשעת הקידושין היה מחלל שבת בפרהסיא, מפקיעים את הקידושין, כאילו לא התקדשה והיתה אשת איש, ומתירים.

⁷ הרמב"ם (פ"ב מהל' ברכות הל' ט-י) כותב, בבית חתנים מברכים ברכת חתנים, ברכה זו שמוסיפים בבית חתנים היא ברכה אחרונה משבע ברכות של נישואין, ואם היו פנים חדשות, מברכים שבע ברכות. והוא שיהיו עשרה וחתנים מן המניין. ע"כ. מבואר ברמב"ם שברכה אחרונה משבע ברכות מברכים בבית חתנים וא"צ שיהיו עשרה. ורק אם היו פנים חדשות שמברכים שבע ברכות צריך עשרה. גם הרא"ש (פ"ק דכתובות סי' יג) כותב כך שלברכת "אשר ברא" ל"צ עשרה. וכן מבואר בפסקי רי"ד (כתובות ז:) ודחה דברי האומרים שברכת אשר ברא צריכה עשרה.

זה באולם ולא בבית חתנים. עניתי לו מיד, את השאלה שלך שואל הרדב"ז (ח"ד סי' רמט), שהיה לפני כחמש מאות שנה, ומתרגן ששונה הסעודה הראשונה, שכל הקרובים והמוזמנים והשושבינים נמצאים, ויש שמלת כלה - זה אני מוסיף... - ויש שמחה יתירה, ולכן אף שאין זה בית החתן מברכים שם שבע ברכות. הראיתי לו שחשוב לומר סברות, אבל צריך גם לדעת פוסקים.⁷

ויעשו כולם אגודה אחת

יח. באחת השמחות שלנו, עשינו שבת חתן במלון, ובצד השני היה רב מרוקאי, שהפציר במרן לברך את כל שבע ברכות, ומרן זצ"ל אמר לו: לא! תברך "אשר ברא" בלבד. אמר לו: כבוד הרב, שכרו את המלון לכבוד החתן והכלה. אמר: אפילו הכי, צריך בית חתנים, אין לנו להתחכם על מרן השלחן ערוך, כשתחזור לגור במרוקו תברך, אבל בארץ ישראל כולם צריכים לעשות כדעת מרן השלחן ערוך שלא לברך. ושמע למרן זצ"ל והתבטל, ובכל הסעודות בירכו רק ברכת "אשר ברא".

ספק ספיקא לעניינת אמן

יט. באחת השמחות שלנו, היה נוכח אשכנזי, ומרן אמר: תתנו לו לברך שבע ברכות, ובירך "שהכל ברא לכבודו", "יוצר האדם", "אשר יצר את האדם בצלמו". הוא אכל ולא רק שתה סודה... האם נענה אחריו אמן? כן, ולא חוששים שזו ספק אמן לבטלה, כי יש ספק ספיקא, שהרי לדעת הראב"ד (הובא במאירי כתובות ז:) מברכים שבע ברכות בכל מקום, ואף שהלכה כדעת הרמב"ם, שמא כסברת ה"ז (ס"ק יז) לחלק בין זמנם לזמננו, כי בזמננו החתן והשושבינים עוקרים למקום אחר, ואוכלים ושמים שם, ואין שום מעלה לבית שעושים בו סעודת הנישואין יותר מבתי אחרים. ויש אומרים שבא לפרש דברי מרן השלחן ערוך. אבל הסכמת רבים מהאחרונים שחולק על מרן, ולכן להלכה מברכים שבע ברכות רק בבית חתנים. אבל לגבי עניינת אמן, יש לצרף לספק ספיקא להקל, ולגבי עניינת אמן מהני ספק ספיקא.

אמנם דעת הרמב"ן (כתובות ח.) והרשב"א (ח"א סי' תרמו), אינה כן, שגם אשר ברא צריך עשרה. וכ"ד המאירי, הריטב"א, בעל העיטור, ועוד.

ומרן בש"ע (אה"ע סי' סב סעי' ד) פסק כדברי הרמב"ם והרא"ש, דכשאומרים אחר ברהמ"ז רק ברכת אשר ברא, א"צ עשרה. וכתב הרמ"א, ומ"מ שלשה בעי'. אלא שמבואר מדבריהם שהוא דוקא בבית חתנים. ואולם כיום המנהג אצלנו שמברכים ברכת "אשר ברא" לבד, בכל מקום כל שיש שלשה שאכלו עם החתן. ומקור המנהג מדברי הר"ן (פ"ק דכתובות ג.) שברכת אשר ברא "אינה בכלל ברכת חתנים", ואפי' סועד עם בני ביתו, מברך שהשמחה במעונו, ואשר ברא. ואף שאח"כ הר"ן הביא דעת הרמב"ן אם צריך עשרה, לא חזר בו מעיקר דבריו דברכת אשר ברא אינה בכלל ברכת חתנים. ולו יהיה שחזר בו מכח דברי הרמב"ן שהביא, הנה מצינו להריטב"א (כתובות ח.) שכתב, שברכת "אשר ברא" א"צ דוקא בשעת חופה, וא"צ עשרה, ואין התלמוד קורא ברכת חתנים אלא כשאומר כל ה' ברכות", ע"ש. וכנראה זה המקור למנהגינו לברך ברכת אשר ברא בכל סעודה שיש שלשה. וכן פסקו: בס' דינא דחיי (עשין, דכ"ו), ובח"מ (סק"ה), ובח"א (סי' קט סק"ו), ובערוה"ש (ס"ק יז), ובסידור בית עובד (דיני ב"ח או' כב), ובספר פני יצחק (או' קז), וכתב המהריק"ש שהעיקר כהר"ן, ושכן נראה דעת הב"י. ובס' בית עובד הנ"ל, העיד שבערי הקודש מזרח ומערב נהגו כדברי הר"ן, ומברכים ברכת אשר ברא עם בני הבית עצמם בלבד בלי אנשים אחרים. וכך נהגו חכם עזרא עטיה ע"ה, וכן מרן זצ"ל, וחכם בן ציון, לברך "אשר ברא" אפילו עם אנשי ביתו לבד בכל מקום. ובמקום מנהג לא אמרין סב"ל. שבמקום מנהג ל"א סב"ל. אני זוכר כשהיו חתנים במשפחה והיינו אוכלים ארוחת בוקר, מרן זצ"ל היה מבקש שיהיו שלשה, ובירך ברכת המזון, הגפן, ואשר ברא (יב"א ח"ג חאה"ע סי' יא אות ח).